

Пуковник МЕСУД ХОТИЋ

ВОЈНИ ДОПРИНОС ЈУГОСЛАВИЈЕ ПОБЕДИ НАД ФАШИЗМОМ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Народноослободилачки рат 1941—1945 године захватио је читаву територију Југославије, ујединио све њене народе у борби за национално ослобођење и створио услове за слободно и самостално одлучивање о даљем друштвеном уређењу и развоју. Због свог ослободилачког и револуционарног карактера, он је испољавао утицај не само на подручју војних операција зараћених страна, већ се одражавао и на политичким збивањима у свету, тако да је постао значајан војни и политички фактор у току Другог светског рата.

Да би још више побољшао стратегиску и политичку ситуацију сила Осовине на Балкану, Хитлер је у пролеће 1941 настојао да и Југославију увуче у Тројни пакт (коме су већ биле пришле Мађарска, Румунија и Бугарска), да би и на тај начин олакшао и убрзао слом Грчке, у којој је италијанска агресија већ трпела пораз за поразом. И заиста, 25 марта 1941 буржоаска југословенска Влада Цветковић — Мачек потписује споразум о приступању Југославије Тројном пакту.

Међутим, тај споразум је био кратког века. Већ после непуна два дана, 27 марта, народи Југославије одбацују пакт. Њихова парола: „Боље рат, него пакт“ недвојсмислено је говорила о њиховој решености да бране своју слободу и независност. Непрекидним радом на развијању и јачању свести о опасности и последицама фашистичке агресије, још од појаве фашизма на светској позорници, Комунистичка партија је постизала све већи и већи утицај у народу. Зато је Влада Цветковић — Мачек била оборена, тако да је тај чин имао судбоносних последица за даљи ток догађаја и за судбину Југославије и њених народа.

27 марта, тј. истог дана када је оборена Влада Цветковић — Мачек, Хитлер је потписао „Инструкцију 25“ за напад на Југославију, а већ 6 априла, без објаве рата, Немци и Италијани извршили су напад на Југославију, ангажујући веома јаке снаге — око 56 дивизија.

За 12 дана бивша југословенска војска била је разбијена и 17 априла потписана је њена безусловна капитулација. Брзина слома изненадила је и саме агресоре. Међутим, овако брз слом настао је услед дотадашње политике владајуће буржоазије која је и бившу југословенску војску онеспособила за пружање отпора агресорима. После капитулације ниједна формација те војске није наставила да се бори.

Силе Осовине почеле су да заводе „нови поредак“ и у Југославији, која је била искомадана и подељена између Немачке, Италије, Бугарске и Мађарске. У њеним смањеним границама створане су квислиншке државе са основним циљем да се створи антагонизам између њених народа и да се Југославија више никада не обнови као њихова заједница.

Брза и лака победа у априлском рату 1941 повратила је престиж сила Осовине, који је — иако за кратко време — био озбиљно пољуљан догађајима од 27 марта. Под руководством Комунистичке партије већ у јулу исте године отпочео је свенародни рат против окупатора у ситуацији у којој је многим у Европи изгледало да је све изгубљено и сваки отпор узалудан.

Догађаји од 27 марта присиљили су Хитлера да за пет недеља одгоди извршење плана „Барбароса“, тј. напад на СССР,¹⁾ јер је знатан део немачких снага, које су биле предвиђене за тај напад, био послат у Југославију. Губитак тих 38 дана негативно се одразио на немачке операције на територији Совјетског савеза. То је, можда, имало и судбоносан утицај и на крајњи исход рата. Међутим, 27 март је имао одрза, како ће се касније видети, и на развој операција у Африци; он је, уствари, први допринос наших народа савезничкој ствари.

Устанак у Југославији 1941 помрсио је планове сила Осовине у односу на Југославију и Балкан. Већ првих месеци борбе настали су озбиљни поремећаји на целом окупираном подручју. Привредни живот био је паралисан, а у појединим деловима Југославије (у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини) створане су слободне територије на којима је успостављена нова народна власт. Благодаречи правилној војно-политичкој линији Комунистичке партије, устанак у Југославији се све више распламсавао, тако да су окупатори, још у 1941 години, били присиљени да изводе крупне операције (у којима ангажују и до 80.000 војника). О тим операцијама они не обавештавају јавност, јер је у питању престиж њихових армија које су дотада олако поробиле Европу и незадрживо наступале према Истоку. Али зато документи из тога времена веома убедљиво говоре колико је ово ново ратиште задавало бриге силама Осовине:

„Позиције партизана у шумама су такве да их је такорећи немогуће погодити у срце. Не помаже ни појачана пропаганда која говори о томе да большевизма иде на фронту рђаво. Добијам утисак да ни вести о капитулацији Русије не би довеле до капитулације ових бандита који су живели као ђаволи. Осим тога, њихова организација је изврсна. Она би могла бити класичан пример најбоље тајне организације. Многи би од њих могли да уче, па чак и Пољаци, који су доста вешти у таквој борби.“ (Из извештаја Харолда Турнера, политичког саветника при штабу команданта Србије.)²⁾

¹⁾ *Proces des grands criminels de guerre, Nürnberg, 1947, 28, 23* (документа на немачком).

²⁾ Тито, *Реферат на V конгресу КПЈ. V конгрес КПЈ. Стенографске белешке*, Београд, 1949, 57.

Последице устанка у Југославији брзо су се осетиле и у суседним земљама. Народи тих земаља примили су нашу борбу са симпатијама. Под њеним утицајем долази до ослободилачких покрета у Албанији и Грчкој, што још у већој мери компликује положај сила Осовине на Балкану.

Крајем 1941, против Народноослободилачких партизанских одреда Југославије, који су бројали око 80.000 бораца, окупатори и квислинзи ангажују 575.000 војника. Југославија је већ тада постала новоратно подручје, непризнати „други фронт“, које веже знатне снаге сила Осовине и присиљава их да довлаче и нове трупе било из других окупираних земаља, било са већ постојећих фронтова.³⁾

Устанак у Југославији је донекле приморао Бугарску и Мађарску да од делимичне мобилизације постепено прелазе на општу мобилизацију својих оружаних снага да би новоформиране јединице упутили делом на Источни фронт (мађарске трупе), у Југославију и Грчку или их ангажовале у властитим земљама за одржавање „мирног стања“. Другим речима, устанак у Југославији онемогућио је да се сателитске армије у већем броју ангажују на фронтима или у другим окупираним земљама и да тиме олакшају положај немачких и италијанских армија, или да послуже као стратетиска резерва, у којој се оскудевало у првој години рата.

Пошто је увидело значај наше борбе и њен утицај на суседне земље, руководство СССР-а је предложило Врховном штабу НОПОЈ-а да позове поробљене народе Европе да и они крену нашим путем. Иако је Врховни штаб прихватио ову понуду и саставио проглас тим народима, ипак до његовог објављивања — и поред обавезе СССР-а да то учини — није дошло из разлога који су данас познати.⁴⁾

Пораз италијанских трупа у Источној и Северној Африци, крајем 1940 године и почетком 1941 године, омели су планове сила Осовине у овом делу света, тако да је Хитлер био принуђен да опет спасава свог савезника.⁵⁾ Зато је у фебруару 1941 у Африку упутио Ромелов Афрички корпус који је до априла исте године избио на египатску границу, али је тамо остао све до новембра пошто није имао довољно материјалних и људских резерви за продужење офанзиве.⁶⁾

Ангажујући против Југославије преко 20 дивизија, италијанска Врховна команда је рачунала да ће главнину ових снага, по окончању рата, моћи пребацити на афричко ратиште, али је и тај план пропао због устанка у Југославији, тако да су те дивизије не само остале на југословенском ратишту, него су у августу 1941 појачане новим контингентима који су стигли из Италије. У време застоја операција у Северној Африци, британске снаге биле су у веома тешкој ситуацији. Ситуација би свакако била тежа да је Италија у то време могла

³⁾ Из Француске је у септембру 1941 пребачена 342, а са Источног фронта 113 дивизија.

⁴⁾ В. Дедијер, *Ј. Б. Тито. Прилози за биографију*, Београд, 1953, стр. 346.

⁵⁾ *La guerra in Africa orientale*, Roma, прилог 1, 2 и 3.

⁶⁾ Lidel Hart, *The Rommel papers*, London, 1953, стр. 98.

да са југословенског ратишта одвоји и у Африку упути неколико својих дивизија. Не тврдимо да британске снаге не би коначно извојевале победу, али би то учиниле под знатно тежим условима и касније, а то су две веома важне ствари у рату. Ангажовање Ромеловог корпуса у Африци претставља за немачку Врховну команду почетак стварања једног новог фронта, тј. још веће развлачење немачких снага, а тиме и њихово слабљење у целини.

Упоређивање односа снага на афричком и југословенском ратишту у томе периоду још убедљивије илуструје наш допринос. Против 8 британске армије (пет пешадиских дивизија, 2 пешадиске и 3 оклопне бригаде) силе Осовине су имале свега 14 дивизија (од којих три немачке), док су у исто време према Југославији имале 24 дивизије, поред знатног броја квислиншких формација (усташа, домобрана, четника и других снага које је окупатор убрзано стварао и наоружавао). Међутим, и поред несумњивих резултата које је Народноослободилачки покрет у Југославији постигао у првој години рата, у светској јавности се мало знало о борби наших народа. Штавише, постигнути успеси приписивани су четницима Драже Михаиловића који су не само величани као „национални хероји“ преко савезничких радиостаница, него су добијали од Савезника и знатну материјалну помоћ.

У 1942 години улога нашега ратишта још је више порасла. У овој години Врховни штаб је предузео низ војно-политичких мера у циљу даљег разгарања ослободилачког рата. После формирања 1 пролетерске бригаде у читавој Југославији врше се припреме и отпочиње стварање нових бригада. Овај прелаз на квалитетно нову организацију оружаних снага, мада постепен, био је пресудан за даљи успешан развој рата и револуције у Југославији. За разлику од партизанских одреда, као територијалних војних организација, бригаде више нису биле везане за одређену територију, већ су као покретне јединице употребљаване за решавање разних задатака тактичког, оперативног, па и стратемиског карактера. Развој догађаја у току 1942 године потпуно је доказао правилност одлуке Врховног штаба о формирању бригада.

У јек у тзв. Треће непријатељске офанзиве Врховни штаб је са групом бригада извршио историски марш у Западну Босну. Последнице овога марша биле су огромне. Иако је устанак у Западној Босни и Хрватској био у порасту, он је доласком пролетерских бригада са Врховним штабом добио још већи замах и проширио се на нове области. Нагли прилив нових бораца у постојеће партизанске јединице, као и формирање нових одреда и бригада, омогућује Врховном штабу да пређе на виши степен организације оружаних снага које су израсле у току револуције. Ствара се Народноослободилачка војска Југославије која, поред партизанских одреда, има дивизије и корпусе.

У другој половини 1942 године јединице Народноослободилачке војске у западним деловима Југославије стварају пространу ослобођену територију од Купе до Неретве и од реке Босне до Јадранског

Мора. Непријатељу су нанети тешки губици, а власт тзв. Независне Државе Хрватске престала је да постоји на њеном већем делу. На овој територији 26 новембра 1942 одржано је Прво заседање АВНОЈ-а, на коме почиње обликовање нове државе која се ствара у току рата, државе коју Немци, не без разлога, називају „Титовом државом“.

Народноослободилачка војска и партизански одреди већ крајем 1942 броје око 150.000 бораца (2 корпуса са 9 дивизија, 36 бригада, 70 самосталних батаљона и 79 партизанских одреда). Иако тај број не изгледа велики, он ипак има далеко веће значење кад се посматрају услови у којима је војска стварана, кад се узму у обзир револуционарни карактер те војске и њена стратегија и тактика.

Крајем 1942 снаге сила Осовине почињу да трпе велики пораз и на Источном фронту и на афричком ратишту (окружавање Паулусове групације код Стаљинграда и пораз италијанско-немачких снага у бици код Ел Аламејна). До тога је, поред осталог, дошло и због тога што ни Немци ни Италијани нису имали стратегиских и оперативних резерви да би на време могли паралисати ударе противника и избећи катастрофу. Док су ове године на југословенском ратишту укупно имали око 800.000 војника (34 окупаторске дивизије и остале квислиншке формације), дотле је у исто време на афричком ратишту било 8 италијанских и 5 немачких дивизија, а на Источном фронту 240 дивизија (од којих 179 немачких). Штавише, Народноослободилачка војска и партизански одреди су у овој години наносили све јаче ударе окупаторима и приморавали их да довлаче нове снаге на југословенско ратиште, иако су осећали велики недостатак резерви на осталим фронтима.

Предвиђајући слом у Африци и припремајући се за одбрану „тврђаве Европе“, немачка Врховна команда је дошла до закључка да би се англо-америчке армије, највероватније, могле искрцати на Балкану. Зато наше ратиште у таквој ситуацији добија посебан значај, јер би, постојањем НОВ и ПОЈ, свака успешна одбрана Балкана била илузорна.⁷⁾

Први порази условили су и различита гледања сила Осовине на исход рата. Док Немци, верујући у могућност победе, продужавају упорну борбу на свим ратиштима, очекујући да ће доћи до раскида антихитлеровске коалиције, дотле Италија тражи излаз из ситуације да би избегла катастрофу која се приближава. Немци то знају и предузимају низ мера да би их у томе спречили — стављају италијанске снаге у Грчкој под своју команду и „приволеђају“ их да узму учешћа у тзв. Четвртој офанзиви против НОВ и ПОЈ. Поред тога, постављају задатак бугарској и мађарској Влади да обезбеде одговарајуће контингенте трупа за одбрану Балкана, што су оне и прихватиле.⁸⁾ Да би ослободили што већи број немачких трупа за борбу против НОВЈ, бугарске снаге 7 јануара 1943 године окупирају још неке делове Ср-

⁷⁾ Кладарин Ђ., *Слом IV и V офанзиве*, Загреб, 1954, 39.

⁸⁾ Кладарин Ђ., н. д., стр. 217—219 и 41.

бије, а 3 јула исте године скоро целу Србију, сем Мачве, Поцерине, Тамнаве и Рађевине, као и ширег рејона Београда.

За разлику од ранијих офанзива, ове операције против НОВЈ, а посебно оне у тзв. Петој офанзиви, праћене су бучном фашистичком пропагандом о „окружавању и уништавању Титових банди“. Тиме је, уствари, омогућено да у светску јавност продре истина о томе ко води борбу у Југославији и о димензијама те борбе. А када су се ове офанзиве завршиле као и претходне, и када је НОВ појачала своје ударе, немачка Врховна команда је отворено признала крах своје стратегије и тактике у борби са партизанима Југославије.⁹⁾

За време савезничког искрцавања на Сицилији, у јулу 1943, Италијани и Немци су за одбрану овога острва имали свега 11 дивизија. А како су италијанске снаге већ биле растројене и потпуно деморалисане, и пошто Немци нису имали довољно снага да спрече наступање савезничких армија, капитулација Италије је постала неизбежна. НОВ и ПОЈ су својом борбом олакшавали Савезницима постизање овога циља, јер су у то време везали за себе 38 окупаторских дивизија (од којих 15 италијанских и 13 немачких). У моменту капитулације наше снаге разоружале су 11 италијанских дивизија, и поред тога што су Немци покушали да их спрече.

Лишена свог главног савезника, Немачка је присиљена да упућује нове снаге не само за образовање новог фронта у Италији, него и у Југославију и друге балканске земље да би извршила окупацију оних територија које су Италијани напустили и да би продужила борбу против ослободилачких покрета. На Балкану је настала нова ситуација — пораст и све снажнији полет ослободилачке борбе, знатно повећање ефектива Народноослободилачке војске, који достижу 300.000 војника наоружаних заплењеним италијанским наоружањем, и све јачи њени удари по непријатељу.

Услед победа НОВ и ПОЈ у току 1943 Савезници су изменили свој став и однос, јер су још у току тзв. Пете офанзиве први савезнички официри за везу стигли у Врховни штаб, а у септембру исте године и прва званична савезничка војна мисија. Члан мисије Фриц Маклин, објашњава успостављање те везе на следећи начин:

„Досада је сва подршка коју смо могли пружити Југословенима ишла само Михаиловићу. Међутим, сада се почело сумњати у разборитост такве политике. Мој задатак састојао се у томе да на самом месту проценим релативну вредност партизанског доприноса напорима Савезника и да установим како им се најбоље може помоћи да би повећали тај допринос.“¹⁰⁾

И даље:

„Г. Черчил рече: „То што смо данас сазнали (пад Мусолинијеве владе — прим. пишчева) чини ваш задатак још важнијим. Немачке позиције у Италији се руше. Због тога их морамо још јаче притиснути с оне стране Јадранског Мора (подвукао М. Х.). Морате кренути без одлагања.“¹¹⁾

⁹⁾ С. Одић, *Десант на Дрвар*, „Тридесет дана“, мај 1951, стр. 3.

¹⁰⁾ Фр. Маклин, *Рат на Балкану*, Загреб, 1953, 280—81.

¹¹⁾ Исто, 282.

Међутим, притисак на окупаторске снаге у Југославији од почетка устанка био је јак и све је више растао. У ово време јединице НОВ и ПОЈ водиле су жестоке бојеве са немачким снагама које су тежиле да изврше поседување јадранске обале, која је била, после капитулације Италије, отворена за инвазију. Шеф савезничке мисије Ф. Маклин могао се уверити да су у питању замашне операције чврсто организоване и добро руковођене војске која за себе веже бројне немачке јединице.

Дотада извојеване победе у борби против окупатора и домаћих издајника омогућиле су да се 29 новембра 1943, на Другом заседању АВНОЈ-а, донесу одлуке од далекосежног значаја за даљу борбу наших народа и за њихову будућност. О томе друг Тито пише следеће:

„Формирање Националног комитета народног ослобођења Југославије, који је на основу одлука Другог заседања АВНОЈ-а имао права Владе и његово признање најпре од западних савезника, а касније и од СССР-а, као фактора о коме се мора водити рачуна, претстављало је за нас крупан политички успех и имало је огроман значај за даљи ток развјатка у правцу стварања нове Југославије.“¹²⁾

Борба наших народа и успеси које је НОП постигао били су сами по себи довољно снажан фактор за потстицај прогресивних снага у суседним земљама да поведу борбу против окупатора и да својим народима извојују национално и социјално ослобођење. Међутим, руководство устанка у Југославији није се ограничило само на томе, већ је од почетка устанка несебично пружало војничку и политичку, а у границама могућности, и материјалну помоћ прогресивним снагама суседних земаља. На нашој територији су формиран и наоружани бугарски партизански батаљони и бригаде (батаљон „Христо Ботев“ формиран је 19 децембра 1943 на планини Кожуфу, батаљон „Раковски“ (В. Левски) — априла следеће године на Осогову, 1 и 2 софиска бригада у Црној Трави и бригада „Георги Димитров“ у Јабланици маја 1944) који су одиграли крупну улогу у развоју партизанске борбе у Бугарској. Наше јединице су добијале задатак да дејствују у пограничном подручју, тако да су веома често садејствовале бугарским партизанским јединицама у борби против заједничког непријатеља. Ослобођене територије у Србији и Македонији служиле су као база за снабдевање бугарских партизана, који су одатле вршили упаде у Бугарску. Поред сарадње и преношења искустава ослободилачким снагама у Италији још од првих дана устанка, нарочити значај за развјаток отпора у Италији имале су борбе словеначких јединица које су се развијале у приграничној зони између Италије и Југославије. Осим тога, после капитулације Италије, од разоружаних италијанских јединица образовали смо две дивизије и пет батаљона, као и неке антифашистичке јединице од припадника југословенских националних мањина. Исто тако, пружали смо помоћ не само њима, него и свима нашим суседима, а та је помоћ била искрена и несебична.

¹²⁾ Тито, н. д. 173.

У првој половини 1944 године, када су се савезничке армије, после пробоја немачког фронта у Италији, поново зауставиле пред Болоњом, пред тзв. „Готском линијом“, Немци су улагали нове напоре да би се обрачунали са Народноослободилачком војском и покретом. Иако су и раније покушавали да униште руководство устанка, они су и ове године у највећој тајности извршили опсежне припреме како би постигли тај циљ, јер су рачунали да ће — ако им тај потхват успе — лакше разбити НОВЈ. И заиста, 25 маја 1944, на рођендан маршала Тита, бацили су батаљон „елитних“ падобранских трупа на Дрвар, док су ка овом месту концентрично наступале бројне немачке тенковске, моторизоване и пешадијске јединице, са циљем да тамо униште Врховни штаб. Међутим, 1 пролетерски, 5 и 8 ударни корпус НОВ онемогућили су остварење тога плана.

У јуну 1944 англо-америчке армије искрцале су се у Француској, Други фронт био је отворен. У то време немачка Врховна команда је имала: у Данској 6 дивизија и 2 бригаде; у Норвешкој — 11 дивизија; у Финској — 10 дивизија; на Источном фронту — 164 дивизије и 2 бригаде; на Балкану — 25 дивизија; у Италији — 25 дивизија; у Француској, Белгији и Холандији — 61 дивизију и 1 пук; у резерви Врховне команде — 8 дивизија и 5 бригада, тј. свега: 310 дивизија, 5 бригада и 1 пук. Поред тога, на њеној страни су биле и сателитске снаге: Финске — 15 дивизија и 9 бригада; Румуније — 20 дивизија и 5 бригада; Мађарске — 16 дивизија и 3 бригада; Бугарске — 11 дивизија и Италије (Мусолинијева социјална република) 4 дивизије, тј. свега 66 дивизија и 18 бригада, тако да је против Савезника укупно стојало 376 дивизија, 26 бригада и 1 пук,¹³⁾ не рачунајући квислиншке формације у Југославији (ушасте, домобрани, четници итд., којих је само у тзв. НДХ било око 170.000 војника — 16 дивизија и неколико бригада).

За време савезничког искрцавања у Француској, половина напред наведених немачких снага на Балкану била је у Југославији, а друга половина у Грчкој и делом у Албанији. Међутим, до краја 1944 године број немачких дивизија у Југославији се попео на 24, јер је у августу исте године отпочело повлачење немачких снага из Грчке, које су остале на нашем ратишту. Од 11 бугарских дивизија, 9 је било у Југославији, као и 6 непотпуних мађарских дивизија.

Пошто су Немци погрешно проценили и место искрцавања и јачину савезничких снага у Француској, Савезници су били у могућности да преброде кризу која је настала после искрцавања и да наставе наступање кроз Француску, тим пре што Немци нису располагали довољним резервама да их одбаце у море. И у овој ситуацији наши народи су дали свој допринос. Немачки историчар В. Герлиц, мада настоји да умањи нашу улогу, ипак каже:

¹³⁾ G. A. Harrison, *Cross Chanel Attack*, Washington, 1951 (на основу немачке ситуационе карте од 6 јуна 1944). Прилог Г, 471.

„Партизански рат на Балкану претворио се на крају у четврти велики фронт који је одвлачио 600.000 немачких војника од места великих решења“.¹⁴)

У другој половини 1944 догађаји се развијају великом брзином. Совјетска армија се приближавала границама Југославије, Мађарске, Чехословачке и Немачке, док су англо-америчке армије наступале према Сигфридовој линији и Рајни. Други светски рат улазио је у завршну фазу. Хитлер је наредио да немачка Група армија „Е“ (јачине око 350.000 војника) напусти Грчку, али је било неизвесно где ће се ангажовати. Природан и најкраћи правац повлачења ове групације на север водио је Вардарско-моравском долином. Зато је Врховни штаб у овој ситуацији пренео тежиште дејства НОВЈ у Србију. Координирајући њена дејства са акцијама савезничког ваздухопловства нападнут је цео саобраћајни систем у Југославији, а посебно у Македонији, Србији и Словенији, са циљем да се успори повлачење ове групације на север. Када су се јединице НОВЈ спојиле са Совјетском армијом у рејону Младеновца, у октобру 1944, отступница Немаца долином Мораве ка Београду била је коначно пресечена и Група армија „Е“ набачена на слабије комуникативну територију Западне Србије, Црне Горе и Босне, где је била изложена непрекидним нападима наших снага. Не само да је успорено повлачење ове групе, него је она везана на нашој територији, тако да се није могла ангажовати било у Италији било против III украјинског фронта.

Крајем 1944 године наше снаге коначно ослобађају већи део Југославије, повезују свој фронт са савезничким фронтovima у Италији и Мађарској и у исто време врше припреме за коначно ослобођење земље.

У завршном периоду Другог светског рата улога Југословенске армије је веома значајна. Њени ефективи износе око 800.000 бораца, наоружаних добијеним и запленим наоружањем, и формираних у четири армије, 52 дивизије (од којих 40 у саставу армија), 107 партизанских одреда и 24 самостална батаљона. Она добија задатак да самостално изврши коначно ослобођење наше земље, укључујући и оне делове југословенске етничке територије који су били под Италијом. Преузимајући на себе ту улогу Југословенска армија је, везујући читаву Групу армија „Е“ за свој фронт (према нашој Четвртој армији био је ангажован 97 немачки корпус, који је, као резерва немачких снага у Италији, био дислоциран у Истри), олакшавала англо-америчким армијама пробој „Готске линије“ и коначно сламање немачких снага у Италији. Она је 15 маја 1945 присилила Групу армија „Е“ да положи оружје, избила на наше етничке границе и тиме часно извршила своју улогу у оквиру осталих савезничких армија.

Напори које су уложили наши народи за своје ослобођење, били су огромни. Преко 1 милион и 706 хиљада жртава (од којих 305.000

¹⁴) W. Gerlitz, *Der zweite Weltkrieg*, Stuttgart, 1951, II, 123.

палих бораца) претстављају цену у крви коју смо платили за своју слободу и општу савезничку ствар. Наш допринос се огледа и у томе што су наше снаге у току читавог рата знатно слабиле привредни потенцијал сила Осовине и на тај начин доприносиле њиховом бржем поразу. Борбом наших народа онемогућена је експлоатација природног и привредног богатства наше земље. Том борбом је онемогућавана и наплата окупационих трошкова, који су у Југославији, у поређењу са осталим окупираним земљама, били најмање наплаћени (света 3,7 долара по глави становника, док је Француска за те трошкове плаћала 267, Норвешка 510 долара, итд.). Очигледно је да је Балкан претстављао веома важну сировинску базу Немачке и Италије и да су оне поклањале велику пажњу њеном искоришћавању и очувању. Међутим, интензивна борба југословенских народа онемогућила је и једно и друго у суседним балканским земљама.

Најзад, допринос Југославије и њених народа савезничкој ствари и победи над фашизмом треба ценити и по оном великом моралном ефекту који је њихова борба испољавала чак и у оно време када је такорећи читава Европа била покорена и када је антихитлеровска коалиција преживљавала највећу кризу. Иако се није налазила на главном ратишту на коме се решавала судбина човечанства, Југославија је, почев од 27 марта 1941 па све до завршетка рата, својом беспштедном борбом у почетку ублажавала тешку кризу, а касније све више и више доприносила успостављању равнотеже у односу снага и постизању надмоћности на савезничкој страни, тако да се њен допринос коначној победи мора респектовати.
